

Nad dílem literárního vědce a rusisty Drahomíra Šajtara (1922–2009)

Dne 4. dubna 2009 zemřel v Ostravě ve věku nedožitých 87 let docent Masarykovy univerzity, český bohemista, rusista a romanista Drahomír Šajtar.

Narodil se 17. června 1922 v Záblatí u Bohumína. Jeho život rozhodně nebyla procházka růžovou zahradou; již jeho studia, která po odstranění jeho učitele na Univerzitě Karlově Václava Černého musel ukončit v Olomouci u prof. Oldřicha Králíka, o tom svědčí více než průkazně, stejně jako v různých dobách nelehký kvalifikační postup. Překonávání protivenství a nástrah bývá ostatně v českém prostředí osudem těch nejlepších: silná osobnost se prosadí kvalitou práce a jejími výsledky, nic jiného nemá zapotřebí. Jako docent Masarykovy univerzity v Brně se rád hlásil k Ústavu slavistiky, který odborně zajišťoval jeho zaslouženě úspěšné habilitační řízení a dlouhá léta s ním spolupracoval, navazuje tak na starý bezručologický triangl Opava – Olomouc – Brno z poválečných časů rozkvětu bezručovského bádání. Drahomír Šajtar napsal řadu knih a studií (raná knížka *Zlomená gesta* o protektorátní poezii je z roku 1946, pak především bezručovské práce, mj. *Prameny Slezských písní*, 1954; *Pět studií ve znamení Petra Bezruče*, 1958; poté mj. knihy o Bohumíru Četynovi, Zdeňku Bárovi, Janu Strakošovi a Tereze Dubrovské; kniha *Hledání klíče* z roku 2005 je o literatuře v regionu, rusistická je práce *Básník Eduard Bagrickij* z roku 1997, stejně jako kniha *Černé labutě* z roku 2006) a je, jak už naznačeno, také mužem nelehkého „normalizačního“ osudu.

Každý badatel má jeden nebo více okruhů, které kultivuje a k nimž se vrací: pro Šajtara je to region Slezska, Petr Bezruč a ruská tzv. jihozápadní literární škola. Šajtar je jedním z mála rusistů, kteří v ruské literatuře úporně hledají a nacházejí jihoruský temperament; je však pravda, že „jižanská poetika ruské literatury“ byla často vybalancována tradičním ruským severanstvím, dokonce v díle jednoho autora (A. S. Puškin, A. Achmatovová). Nicméně Šajtar je ve svém snažení po

objevech „jižní větve“ úspěšný a přesvědčivý. Jeho kniha z roku 2006 *Černé labutě* (Na okraj moderní literatury ruské. Redaktor publikace Libor Pavera. Vydala Společnost Leopolda Vrly, o. s., Ostrava) představuje pozoruhodné sebrání a neobyčejnou koncentraci jeho umění psát, analyzovat a formulovat. Lze ji chápat jako vyvrcholení Šajtarových aktivit zakotvených v duchovní atmosféře 60. let minulého století. Tím byl u nás D. Šajtar i dnes nový, objevný; tváří v tvář narcisistnímu jazyku některých diskurzních seskupení bylo znát, že na rozdíl od mnohých z nich umí psát; psaní je u něho opravdu způsobem existence a zrcadlem duše a srdce, kde můžeme srovnávat nejen rukopis, ale také osobnost a její kulturní a lidskou úroveň.

Takto osobně formuluje svůj úvod k *Černým labutím*: „Černé labutě? Černé proto, že žily v době smolné, temné, soumračné, v době Černoboha, boha zla, v době kruté, plné špíny, očerňování, osočování, udavačství. Byly obětmi té doby. A labutě? Byly vznešené, krásná je jejich šťhlá, ladná, klenutá šíje, jakou měla i ta Shakespearova labuť avonská, vznešená jako Achmatovová, jako Gorkij, Grin, Pasternak, Babel... Všichni odpívali tu labutí píseň, vykonali svůlň poslední čin a umírali – vězňeni, popravováni. Také máti byla taková černá labuť. Krásná jako mladá Achmatovová, půvabná a bystrá Emilka, které se zapalovala lýtka a za níž běhali záblachtí chlupci odevšad – ze Zaremby, z Polynži, od Šajneráku, Lipovce, Bagyňce, Blahoče či Březiny... Nebyla z Aemiliů, ze starého římského rodu, byla spíše pokorná, tichá než soupeřivá. Starka ze starého rychvaldského rodu ryze českého vychovala sedm dětí už jako vdova - těžce, přísně, s mlčenlivou láskou. Z nich Emilka vzala si muže už zralého a žila s ním ve shodě, v míru a lásce. Sokola a vlastence. Příslušníka té tak brzy ztracené Obrany národa, když přišli Němci, vláčeného a týraného gestapem a popraveného v tom ukrutném pekle Mauthausenu. Když to přišlo, padla jako podťatá... Potom až do své předčasné smrti našla ve svém srdci smutek a stesk jako všechny ty černé labutě vznešené, připravené k obětem, přející, dobrá a laskavá – živá v naší paměti.“¹

Černé labutě – hlubinné a kontextové portréty Maxima Gorkého, Alexandra Grina, Konstantina Paustovského, Borise Pasternaka, Anny Achmatovové, Eduarda Bagrického a Isaaka Babela – jsou vnitřně propojeny červenou nití jíznanství, ruské jižní či jihozápadní školy: její stopy, vrypy či rýhy nachází Šajtar i u Gorkého, Achmatovové (v ní se Jih a Sever sváří), ale i u Pasternaka – alespoň v některých z jeho opusů. K ose Sever – Jih v ruské literatuře snad jen to, že je vskutku dominantním rysem podstatných linií ruského literárního vývoje básnického i prozaického: po předcích Afričan, snad Habešan Puškin a jeho Černé

¹ Černé labutě. Na okraj moderní literatury ruské. Přebal, obálku, ilustrace a grafické řešení navrhl Svatopluk Böhms. Redaktor publikace Libor Pavera. Vydala Společnost Leopolda Vrly, o. s., Ostrava 2006, Slovo úvodem, s. 18.

Nad dílem literárního vědce a rusisty

moře, Oděsa, Moldávie, ale také láska k ruské zimě a chladu Petěrburgu, po předcích Skot Lermontov (Learmonth, Learmont – potomek dávného skotského minstrela Thomase Learmonta of Ercildoune, legendární Thomas the Rhymer skotských balad) a jeho Kavkaz atd.; tato linie byla básníky často subjektivně uvědomována (symbolický spor v Puškinově narativní básni-poémě Bachčisarajská fontána, Lermontovova touha po severské vlasti jeho šlechtických předků, severský Vasilij Žukovskij, překladatel krvavých germánských balad, a jižanský Konstantin Baťuškov, znalec antiky a italské renesance, ruský konzul v Neapoli a návštěvník Karlových Varů). Na rozdíl od Šajtara bych viděl výrazněji i onen druhý pól ruské literatury a její působnost v oscilaci mezi nimi. Autor je především analytikem jižanské poetiky ruské literatury a nutno říci, že tím, jenž o svých objevech umí napsat; noří se do textu, ale také do společenských okolností; je v tom často nesmlouvavý, ale přesný.

Druhým svorníkem Šajtarových studií je romantismus: ovšem i ten zde souvisí s jím a jižanskou mentalitou. *Maxim Gorkij romantik* ukazuje kořeny Gorkého romantismu v lásce k moři, k jihu; Šajtar správně koriguje to, že Gorkij byl v minulosti často nediferencovaně pokládán za realistu; na druhé straně však měl možná více využít Gorkého próz let 1909–1912, onoho rozporného času (bohohledačství a bohostrůjcovství, vydání sborníku *Vechi*, 1909), kdy Gorkij píše *Městečko Okurov*, *Tři a Život Matveje Kožemjakina*: ta dvojklaná věcnost historie a ahistoričnosti, romantika zkrocená kazajkou dějin... to jsou pravděpodobně i počátky toho, co Gorkého vedlo k *Podniku Artamonovových* (Šajtar jej, myslím, hodnotí zbytečně příkře a ploše – není to jen odvar románu *Foma Gordějev*) a snad i ke Gorkému za Stalinovy diktatury – člověk jako fatální hříčka historie, člověk jako bezmocná loutka v rukou mocných... Pozitivem Šajtarových zřetězených studií je právě jejich mezinárodnost, kontextovost; školený romanista se tu nezapře (moderna, zejména symbolismu, avantgarda aj.), najdeme tu však i hodně spojitostí s Američany (E. A. Poe, J. F. Cooper, W. Whitman).

Jádrem svazku je nepochybně studie o Anně Achmatovové, biograficko-psychologická a ideografická podobizna, hlubinná sonda do tvorby, „jižanství“, vztah k režimu, tragédie rodiny, Achmatovová-Kassandra (O. Mandelštam) a navíc celý kontext ruské moderny obecně a ruského akméismu zvláště, poezie i detailní postřehy o expurgaci sovětských vydání básnířky a její české recepce. Sám *Rekviem* je zde spíše symbolem; hodil by se jistě detailní rozbor strukturní a versologický, ale v těchto souvislostech by to možná nebylo zcela homogenní.

Šajtarova Achmatovová zaujme ještě jinak: hned na počátku knihy najdeme proslulou Halasovu báseň *Ta bloudící mlhou jsem já* ze září 1947, kdy již měl český básník za sebou dusivou sovětskou zkušenost a kdy Achmatovová prožívala jedno z nejtěžších období života za kampaně proti ní, Zoščenkovi a leningradským „tlustým žurnálům“. Achmatovová je tu „básnířka mrtvých v snách/, básnířka v tesknotách“, která – parafrázujeme - suchýma očima přes milosrdný déšť, přes

mlhu lítostivou hledí do Něvy jako černá labuť - je to z Halasových básní jedna z nejpůsobivějších.

Drahomír Šajtar se ve své ruské literární mozaice, ve valounech zevrubných analýz i v intuitivním vzmacu, v němž se mu daří vyhmátnout podstatu jevů, vytváří vlastně osobitou filozofii ruské literatury, tedy to, co je ctižádostí každého literárního historika s teoretickými sklony. Na rozdíl od některých jiných rusistů není exhibicionistický, nekochá se svými „vynálezy“, vždy je přísně a přesně koriguje, těžce se probírá materiálem: jeho studie tvoří s analyzovanými autory a jejich díly spojitě nádoby, komplementární dvojice, jeho práce je tíživá, nikdy s ní není vlastně hotov, stále je udoláván novými texty a novými myšlenkami, zkouší nosnost svých konstrukcí a často chodí na červenou a proti proudu, neboť ví, že konjunkturalismus je ten nejnebezpečnější rádce – a jak rádi mu badatelé podléhají, aby měli klid. Nemít klid, věčně se vyvíjet, věčně nově natáčet a nasvědčovat literaturu obecně a ruskou literaturu zvláště, tu, která v sobě nese emblém věčného sporu člověka se světem i se sebou samým. Šajtar je jedním z posledních našich literárních vědců, pro něž literatura není jen zámečkem k sebe prezentaci, ale je skutečnou součástí jeho života, do něhož se vřezává, s nímž se bolestně spojuje, je chvějivým výrazem jeho hlubinné lidské existence.

I když jsme se pravidelně nestýkali, byli jsme v kontaktu a stál jsem mu na blízku. V posledních letech Šajtarovy doslova eruptivní činnosti při něm stál jeho mladý kolega doc. Libor Pavera, jenž se zasloužil o edici řady Šajtarových opusů. Jeho přínos – kromě přínosu mnoha dalších Šajtarových kolegů a přátel – zůstane v naší paměti natrvalo. Dovolím si nyní něco úzce osobního: nepatřím k těm, jejichž práce by byla často oficiálně společensky kladně oceňována, spíše naopak. O to více se cením udělení Ceny Leopolda Vrly, kterou jsem dostal od Společnosti L. Vrly na Šajtarův návrh za knížku esejů vydaných k jubileu A. S. Puškina Na výspě Evropy (1999) – snad jen medaile Josefa Jungmanna udělené Českou asociací rusistů si cením tak vysoko. Bylo mi ctí, že jsem se mohl o jeho osobnosti nejednou vyjádřit,² a prezentovat jeho špičkové výkony i na mezinárodním poli;³

² Viz naše příspěvky a recenze: D. Šajtar: Básník Eduard Bagrickij. Tilia, Šenov u Ostravy 1997. *Slavia* 1997, sešit 4, roč. 66, s. 487–488. Celistvost a ukotvenost literární interpretace (Drahomír Šajtar: Černé labuť. Na okraj moderní literatury ruské. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava 2006). KAM-příloha, říjen 2006, č. 10, s.12–13. Rusista ve svém klíčovém díle: několik kritických poznámek. In: Chodec cestami poezie. Drahomír Šajtar – 85. K vydání připravili Květa Šajtarová a Libor Pavera. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava 2007, s. 20–25. Nad novou knihou jubilanta Drahomíra Šajtara (D. Šajtar: Poezie Věnceslava Juřiny a ti druzí. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava 2007, vychází k 15. výročí úmrtí V. Juřiny a k 85. narozeninám autora). KAM-příloha 2007, č. 9, s. 8–9. Umění uchopit a vyjádřit (Šajtar, D.: Černé labuť. Na okraj moderní literatury ruské. Ed. Libor Pavera. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava 2006. *Opera Slavica* 2007, č. 3, s. 54–57. Zjevení poezie (Dagmar Telingerová: Tvář v hřívě. Uspořádal a doslov napsal Drahomír Šajtar. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava

Nad dílem literárního vědce a rusisty

dokladem jeho prožívání naší vědecké a literární skutečnosti je také náš rozhovor z roku 2004.⁴

Ve své poslední knížce se Šajtar vrátil k bezručovské tematice neobyčejně hutně, polemicky, zavalen bouřlivými výstupy materiálu, ale i zde zaznívá skrytý ruský motiv. První studie analyzuje Bezručovy prózy a autor zde vyslovil přesvědčení, že pseudonym Eugen Bazarov, jímž jsou některé prózy podepsány, patří spíše Petru Bezručovi než Janu Kadlecovi (viz Turgeněvův román *Otcové a děti*). Druhou studií jsou *Fragmenty Slezských písní*, patrně nejpřehlednější zobecnění Bezručova autorství Slezských písní. Bezručovými baladami se zabývá v třetí studii (*Pole na horách*), snad nejlepší Šajtarově práci z historické poetiky. Rozsáhlý poznámkový aparát v pravém slova smyslu, nikoli holé odkazy, jak se s nimi dnes někdy setkáváme, nabitě údaji, názory, polemikami, a ulehčující tak tíži hlavního textu, materiálová dokumentace a vynikající sumarizující doslov Josefa Durčáka se Šajtarovou bibliografií je výraznou tečkou za badatelovým životem.

Ivo POSPÍŠIL

2007). KAM-příloha, roč. XIV., č. 3, 2008, s. 10–11. Memoárová analýza poezie a doby (Drahomír Šajtar: *Poezie jako protest*. Společnost Leopolda Vrly, Ostrava 2008, 107 stran). KAM-příloha, roč. XIV., 2008, č. 9, září, s. 6–7.

³ *Poetika a personalismus (Zamyšlení na jednu knihu k jubileu Drahomíra Šajtara)*. Stil 6, Beograd, 2007, s. 377–382.

⁴ *Potřebujeme více tolerance, dobroty a ochoty si vzájemně naslouchat* (Drahomír Šajtar rozhovoru s Ivo Pospíšilem). *Alternativa Plus* 3-4/2004, s. 99–101.

